

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: LXXXII

Sa. 295

Aralık 2018

ANKARA - 2018

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:

Sayfa

MANER, ÇİĞDEM - KURUÇAYIRLI, EMRE: İvriz Ambarderesi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastır) Mağarası'nda Araştırmalar	785
KURT, MEHMET: MS 4. Yüzyılda Isauria Eyaleti'nin Siyasal ve İdari Yapısı	803
POLAT, SÜLEYMAN: Osmanlı Devleti'nde Nüzul Vergisinin Teşkilî ve Gelişimi: XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisini Nüzul Vergisi Üzerinden Değerlendirmek	829
ÖZKUL, ALİ EFDAL: Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnâfi (Habbâz) ve Faaliyetleri.....	863
AYGÜN, NECMETTİN: Nüfus Defterleri'ne Göre Boynuinceli Aşireti (1830-1845).....	899
ÇOLAK, SONGÜL - AYDAR METİN: İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi -Don Pacifico Örneğinde-.....	957
ÖZBOZDAĞLI, ÖZER: Osmanlı Hükümetinin Kosova Arnavutları Arasındaki Kan Davalarına Çözüm Bulma Çabaları 1908-1912	979
EKİNCİ, EKREM BUĞRA: Fratricide in Ottoman Law	1013
ÖZŞAVLI, HALİL: Ermeni Araştırmalarında İhmal Edilen Kaynaklar: Ermenice Hatıratlar, Süreli Yayınlar ve Diğer Eserler	1047
ADA, TURHAN: Rus-Batı Rekabetinin Odak Noktasındaki Anadolu ve Ankara Hükümeti'nin Sovyet Politikası (1920-1922)	1077
YAMAÇ, MÜZEHHER: Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)	1153

Kitap Tanıtma:

GÜNAYDIN, GAZİ GİRAY: A l i Y a y c ı o ğ l u, <i>The Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions</i>	1175
YAŞAR, FİLİZ: Y a s e m i n D e m i r c a n, <i>Osmanlı İdaresinde Limni Adası</i>	1183
BEDİR, AYŞE: S a i m S a v a ş, <i>Sirge Kazası Dikey Boyutta Bir Yerel Tarih Araştırması</i>	1191
Özetler	1195
İngilizce Özetler	1203
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları	1211
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	1214

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society

PROF. DR. REFİK TURAN

Yayın Komisyonu / Commission of Publications

Prof. Dr. Refik TURAN
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Ahmet TAŞAGIL
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ
Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Doç. Dr. Ekrem KALAN

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Nüket ADIYEKE (Emekli Öğretim Üyesi)
Doç. Dr. Mehmet AK (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi, Tuba BELENLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray BOZBORA (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Seyfettin EROL (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Melek SARI GÜVEN (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Timuçin KODAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz KURT (Emekli Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fahri MADEN (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman POLAT (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Recai TEKOĞLU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut YİĞİT (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK (Selçuk Üniversitesi)

Adres / Address:

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1 06100-Sıhhiye / ANKARA

Tel: 310 23 68 / 277-217 - 310 25 00

Fax: 310 16 98

<http://www.ttk.gov.tr>

basinyayin@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

Yerel Süreli, Hakemli dergidir.

Aralık 2018 – ANKARA

Bulleten’i indeksleyen uluslararası indeks ve abstraktlar:

America, history and life 0002-7065 1963-; Historical abstracts. Part A. Modern history abstracts 0363-2717 1963-; Historical abstracts. Part B. Twentieth century abstracts 0363-2725 1963-; MLA International Bibliography 2000-; Turkologischer Anzeiger 0084-0076 1973-; FRANCIS (French Online Database) 1985; Archaeologische Bibliographie 0341-8308 1982-; Artsand Humanities Citation Index (AHCI) 2010-.

Türk Tarih Kurumu yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler

İnternet Adresi: <http://e-magaza.ttk.gov.tr> - e-posta: e-magaza@ttk.gov.tr

Baskıya Hazırlık • Baskı: Neyir Matbaacılık 0312 395 53 00

BELLE TEN

Cilt: LXXXII

ARALIK 2018

Sayı: 295

İVRİZ AMBARDERESİ KIZLAR OĞLANLAR SARAYI (MANASTIRI)
MAĞARASI'NDA ARAŞTIRMALAR

ÇİĞDEM MANER* - EMRE KURUÇAYIRLI**

Giriş

Ambarderesi olarak adlandırılan vadi, Konya ilinin Halkapınar ilçesinin İvriz Mahallesi'nin yaklaşık 500 m güneyinde başlayarak Bolkar Dağları'nın içlerine doğru yükselen, iki tarafı sarp, kuru bir dere yatağı görünümündedir (harita 1). İvriz'de bulunan Geç Hitit Dönemine ait kral Warpalawas'ın anıtsal kaya kabartması (resim 1), heykel başı, stel parçası, yazıt parçaları ve bir diğer küçük kabartma, bu alanın MÖ 8. yüzyıla tarihlenen önemli bir su kültü merkezi olduğunu göstermektedir.¹ Vadinin girişinden vadi yukarı yaklaşık 30 dakika yüründüğünde, İvriz kaya kabartmasının kuş uçuşu 2,5 km güneyinde bulunan bir noktada, İvriz kaya kabartmasının küçük ve kitablesiz bir benzeri vadinin doğu yamacında bulunmaktadır (resim 2-3). Karşısındaki yamaçta ise Orta Bizans dönemine tarihlenen ve yerel halk tarafından Kızlar Oğlanlar Sarayı olarak bilinen Sannabadæ

* Dr. Öğr. Üyesi, Koç Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, cmaner@ku.edu.tr

** Dr., Boğaziçi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kimya Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, emrekurucayirli@gmail.com

¹ Horst Ehrinhaus, *Das Ende, das ein Anfang war*, Nünnerich-Asmus Verlag, Mainz am Rhein 2014, ss. 48-61.

manastırının kalıntıları bulunmaktadır (resim 4). Konya Ereğli Yüzey Araştırma Projesi'nin (buradan itibaren, KEYAR) 2016 arazi çalışmasında, manastura ait kilise yapısının hemen yanında bulunan mağara araştırılmış ve planı ve açık kesiti çizilmiştir (resim 5).² Daha önce araştırılmamış olan bu mağaranın, özellikle Hitit'lerin yeraltı dünyası ile bağlantılı kültürleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu makalede, mağarada yapılan yüzey araştırması, arkeolojik buluntular ve toplanan verilerin Hitit ve Geç Hitit Dönemi arınma ve temizleme ritüelleri bağlamında önemi ve anlamı tartışılacaktır.

1. Halkapınar'da Yüzey Araştırması

2013 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile başlayan KEYAR yüzey araştırma projesi Konya ilinin Ereğli, Karapınar, Emirgazi ve Halkapınar ilçelerinin Tunç ve Demir Çağları yerleşimlerinin sistematik bir şekilde araştırılması amacıyla başlatılmıştır.³

Proje kapsamında 2014, 2015 ve 2016 arazi sezonlarında Halkapınar ilçesinin sistematik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.⁴ 483 kilometrekarelik bir alana sahip olan Halkapınar ilçesinin kuzeyinde Ereğli, doğusunda Niğde'nin Ulukışla, batısında Karaman'ın Ayrancı ve güneyinde Mersin'in Çamlıyayla ilçelerinin sınırı bulunur. İlçenin güneyinde Bolkar Dağları yer alır. Bu dağlardan doğan Delimahmutlu Çayı derin vadisini terkedip İvriz'de İvriz Çayı ile birleşir. İvriz Barajı'nın 1984 yılında tamamlanmasına kadar bu iki çay Akgöl'e kavuş-

² Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey", *Anatolia Antiqua*, 25, (2017a), ss. 95-114; Çiğdem Maner, "From the Konya Plain to the Bolkar Mountains: The 2015-16 Campaigns of the KEYAR Survey Project", ed. Sharon R. Steadman, Gregory McMahon, *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries, Volume II* (2017d), ss. 347-373.

³ Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the First Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2013", *Anatolia Antiqua*, XXII (2014), ss. 343-360; Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the Second Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2014", *Anatolia Antiqua*, XXIII (2015a), ss. 343-360; Çiğdem Maner, "Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)", *AST*, 32/1 (2015b), ss. 27-46; Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015", *Anatolia Antiqua*, XXIV (2016a), ss. 225-252; Çiğdem Maner, "Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey", *Anatolia Antiqua* XXV (2017a), ss. 95-114; Çiğdem Maner, "Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)", *AST* 34/1 (2017b), ss. 1-26; Çiğdem Maner, "Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2015 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)", *AST* 34/2 (2017c), ss. 211-226; Maner, From the Konya Plain to the Bolkar Mountains.

⁴ Maner, Preliminary Report on the Second Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2014; Maner, Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR); Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015; Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey.

maktayken, bu tarihten itibaren suları barajda toplanmaktadır. Günümüz modern yerleşimleri büyük oranda Delimahmutlu Çayı'nın kenarına ve Bolkar Dağları'nın eteklerine konumlanmıştır.

KEYAR yüzey araştırması sırasında Halkapınar ilçesinde farklı arkeolojik yerleşim tipleri belirlenmiştir; bunlar höyük, yamaç yerleşimi ve surla çevrili karakol ya da küçük kale tipi nitelikteki yerleşimlerdir.⁵ Höyükler, dağ eteklerinde ve vadilerdeki verimli topraklarda tespit edilmiştir (Bolluca, Avdallı ve Osmanköseli). Bu yerleşimlerde incelenen çanak çömleklerden, Bolluca Höyük'ün Kalkolitik, Erken-Orta-Geç Tunç ve Demir Çağlarında, tarımsal faaliyetler sebebiyle oldukça tahrip olan Avdallı Höyük'ün Erken Tunç Çağında⁶ ve Osmanköseli Höyük'ün Kalkolitik, Erken Tunç, Orta ve Geç Demir Çağlarında yerleşim gördüğü tespit edilmiştir.⁷

Bolkar Dağları'nın Halkapınar ilçe sınırı içerisinde kalan bölümünde yürütülen araştırmalarda, belirli mesafelerde kurulmuş surla çevrili karakol niteliğinde küçük kaleler de tespit edilmiştir. Bunlar batıdan doğuya İvriz Kalesi, Dibek Kalesi, Avdallı Kalesi, Kapaklı Yerleşimi Kalesi, Mindos Kalesi ve Karakaya'dır.⁸ Eylül 2015'te yapılan yüzey araştırması esnasında arazinin uzun kuru ot ve çalılarla kaplı olması sebebiyle, bahsi geçen bu yerleşimlerde yalnızca çok az sayıda seramik bulunabilmiştir. Dibek Kalesi'nde bulunan seramikler Orta ve Geç Tunç ile Demir Çağlarına, Avdallı Kalesin'dekiler olasılıkla Roma Dönemine, Kapaklı Yerleşimi Kalesi'nde ele geçenler ise olasılıkla Geç Tunç Çağı ve Demir Çağına tarihlenmektedir.⁹ Sözlü tarih çalışmaları sonucu elde edilen bilgilerden, tüm bu kalelerin Bolkar Dağları'nı aşarak, Çamlıyayla üzerinden Tarsus'a ve Adana'ya bağlanan yol güzergahının üzerinde kurulduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu önemli bilgi, Kilikya Kapısı'nın (Gülek Boğazı) İç Anadolu'yu Akdeniz'e bağlayan tek güzere-

⁵ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015; Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey.

⁶ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015, s. 232, 234.

⁷ Maner, Preliminary Report on the Second Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2014, s. 232.

⁸ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015, ss. 343-360; Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey; Maner, From the Konya Plain to the Bolkar Mountains, ss. 349-353.

⁹ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey, ss. 343-360.

¹⁰ Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey, ss. 95-114; Maner, From the Konya Plain to the Bolkar Mountains, ss. 349-353.

gah olmadığını göstermektedir. Bolkar Dağları'nı geçen bu yollar, yerel halk tarafından hala meyve ve sebze ticareti için kullanılmakta; mallar geleneksel olarak eşeklere yüklenip dağların yürüyerek aşılması ile taşınmaktadır. Yakın zamana kadar bölgenin tüccarlarının bazılarının Gülek Boğazı'nı değil, bu yolları tercih ettikleri yine sözlü görüşmeler esnasında yerel halktan edinilen bilgilerdendir. Bu bilgiler ışığında, arkeolojik bilgilerimizin sınırlı olduğunu kabul etmekle beraber, bu yolların prehistorik dönemlerden itibaren kullanılmadığını ileri sürmek için bir sebep şimdilik gözükmemektedir. Diğer bir tip olan yamaç yerleşimlerinin bir örneği ise İvriz'de tespit edilmiştir ve detaylı incelemesi takip eden bölümde sunulmuştur.

2. İvriz'de Yüzey Araştırması

2015 ve 2016 yıllarında Halkapınar'daki arazi çalışmalarımız kapsamında İvriz'de sistematik yüzey araştırması yürütülmüştür.¹¹ İvriz, Halkapınar'ın Bolkar Dağları'nın eteğinde kurulmuş küçük bir mahallesidir ve özellikle Geç Hitit Dönemi'ne ait anıtsal kral Warpalawas kabartması (MÖ 8. yüzyıl) ile tanınmaktadır (resim 1). İvriz'in bulunduğu alanın karstik yapısından dolayı, Nisan-Ağustos ayları arasında kayaların arasından su fişkırmaktadır. Suyun miktarı ve gücü ise Toros Dağları'na yağın kar miktarına bağlıdır. İvriz, ismini büyük olasılıkla su kaynağı anlamına gelen Yunanca Βρούση kelimesinden almıştır. Hititler'in, su kaynaklarının, mağaraların ve göletlerin yer altı dünyası ile bağlantılı olduklarına dair inançları düşünüldüğünde, bu kaya kabartması için İvriz'i seçmelerinin ana nedenlerinden birinin stratejik konumu dışında su kaynakları ve mağaraların varlığı olduğu düşünülmelidir.¹² Hitit inancına göre yeraltı dünyası hemen yaşadığımız toprağın altında bulunur. Yeraltı dünyasına girişler ise mağara ve su kaynaklarıdır.¹³ Hitit çivi yazılı metinlerinde, Nerik'in hava tanrısının mağara ve su kaynakları vasıtasıyla yeraltı dünyasına indiğinden ve tekrar oradan çıktığından bahsedilmektedir.¹⁴

Sümerbank tarafından kurulan ve 1934'de temeli atılan Ereğli Bez Fabrika-

¹¹ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey, ss. 343-360; Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey; Maner, From the Konya Plain to the Bolkar Mountains, ss. 353-359.

¹² Volkert Haas, *Geschichte der hethitischen Religion*, Brill, Leiden 1994, ss. 127-128.

¹³ Volkert Haas, "Die Unterwelts- und Jenseitsvorstellungen im hethitischen Kleinasien", *Orientalia* (1976), ss. 197-212. Haas, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁴ Albrecht Götze, *The Hittite Ritual of Tunnawi*, American Oriental Series, New Haven 1938; Haas, *a.g.e.*, s. 127.

sı 1937 senesinde üretime geçmiştir. Fabrika gerekli enerjiyi bünyesindeki termik santralden ve İvriz Hidro Elektrik Santralinden (HES) temin etmekteydi. İvriz'de yeryüzüne çıkan kaynak suyu, havuzlarda toplanarak, İvriz kabartmasının hemen yanındaki kayayı delmek suretiyle, su kanalları ile günümüzde İvriz Barajı kıyısında kalan İvriz Hidro Elektrik Santraline yönlendirilmiştir. 1934 öncesi fotoğraflarda, İvriz kabartmasının önünden su çıktığı görülebilmektedir. Su izi kabartmanın altında bulunan yazıtta da belirgindir.¹⁵ Dolayısıyla bugün İvriz'de görünen peyzaj, eski çağlardaki görünümü yansıtmamaktadır. Modern gereksinimler çerçevesinde oluşturulmuş bu yapay peyzajı iyi tarif etmek, hem KEYAR genelinde hem de İvriz özelinde Tunç ve Demir Çağı yerleşimlerinin yerlerini ve muhtemel lokalizasyon seçimlerini anlamak için son derece önemlidir.

İvriz'de ana kabartmanın dışında, özellikle Geç Hitit Dönemine tarihlenen başka eserler ve kabartmalar da bulunmuştur. Farklı dönemlerde yapılan kanalizasyon ve inşaat çalışmalarında, bir stelin yarısı, bir heykel başının yarısı ve Luvice yazılı üç blok taş ortaya çıkmıştır.¹⁶ Tüm bu eserlerin kral Warpalawas dönemine, yani MÖ 8. yüzyıla tarihlendiği düşünülmektedir.¹⁷ İvriz kabartmasının 100 m güneydoğusunda yer alan bir kayalığın üzerinde bulunan küçük kabartma, yanındaki dikdörtgen bir oyuk ve altındaki iki basamak ile birlikte 1972'de Lionel Bier tarafından yayınlanmıştır.¹⁸ Bulunan bu küçük kabartmada bir adak sahnesi betimlenmiş; bir görevlinin kurban edilecek hayvanı boynuzundan tuttuğu, onun önünde ise kaftan giymiş bir kişinin, sol alt köşesi görünmektedir.¹⁹ Bier kabartmanın ikonografik özelliklerden dolayı Geç Hitit Dönemine (MÖ 1200-850 aralığına) tarihlendiğini, bir adak ve libasyon sahnesinin betimlendiğini ve bu buluntu yerinin adakların yapıldığı asıl yer olduğunu düşünmektedir.²⁰

Adak sahnesinin sağ tarafından basamaklarla üst tarafta bulunan 60x35x20

¹⁵ John David Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 1*, De Gruyter, Berlin, New York 2000, s. 516.

¹⁶ Belkis Dinçol, "New Archaeological and Epigraphical Finds from Ivriz", *Tel Aviv*, 21 (1994), ss. 117-128; Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 1*, ss. 516-518,

John David Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 3 Plates*, Berlin, New York 2000, lev. 292-95.

¹⁷ Dinçol, *a.g.e.*, s. 117-128; Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 1*, s. 516-8; Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 3 Plates*, lev. 292-95.

¹⁸ Lionel Bier, "A Second Relief at Ivriz", *Journal of Near Eastern Studies* 35-2 (1976), ss. 115-126.

¹⁹ Bier, *a.g.e.* s. 117 res. 2, s. 119. res. 4.

²⁰ Bier, *a.g.e.* ss. 123-125

cm boyutlarındaki, köşeleri yuvarlatılmış bir çukura çıkılmaktadır.²¹ Bugün sadece iki tam ve bir yarım basamak görünmektedir. Bier ve Ehringhaus dikdörtgen kavisin adak çukuru olduğunu düşünmektedir.²² Ancak stel yuvası olma ihtimali de vardır, zira benzer Geç Hitit Dönemine ait benzer stel yuvaları, Niğde Keşlik Vadisi'nde Aykut Çınaroğlu tarafından keşfedilmiştir.²³ Kabartmanın bulunduğu kayanın alt kısmında suyun bir zamanlar buradan aktığına veya burada bir kaynağın olduğuna dair izler vardır. Hititler için su kaynaklarının kutsal olduğu düşünüldüğünde, kabartmayı, basamakları ve stel yuvasını büyük olasılıkla su ile bağlantılı olan bu kayanın üzerine yapmış oldukları savunulabilir. Bu alanın yakınında tonozlu küçük bir yapı bulunmaktadır. Temelleri büyük bloklarla kriklopik tarzda yapılmış duvarların yukarı bölümleri aralarında beton sıva bulunan orta boylu taşlarla inşa edilmiştir. Arkeolojik veriler yetersiz olsa dahi, temelin yapılış stili Geç Tunç ve Demir Çağı yapı temellerini andırmaktadır.²⁴

İvriz'de 2015 ve 2016 arazi sezonlarında yapılan yüzey araştırmalarında, Evaltı Mevkii olarak bilinen alanda Orta ve Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Roma ve Bizans seramikleri tespit edilmiştir. Kabartmanın 300 m batısında bulunan ve Kaleönü olarak bilinen yamaçta ise Kalkolitik, Erken Tunç ve Demir Çağı seramikleri bulunmuştur.²⁵ Kaleönü Yerleşimi bölgedeki yamaç yerleşimleri için önemli bir örnektir.

İvriz köy merkezinin 500 m güneydoğusundaki Gölbağ Mevkii olarak bilinen alanda kriklopik tarzda yapılmış taş duvarların oluşturduğu bir yapının temeli bulunmaktadır; ancak çanak çömlek bulunamadığı için hangi döneme ait olduğu belirlenememiştir. Dibek Kalesi ise, İvriz'in 3,3 km güneydoğusunda bulunur. Yerleşimde, Orta Tunç çağından Roma dönemine kadar geniş bir zaman aralığına tarihlenen seramikler tespit edilmiştir. İvriz kabartmasının 800 m güneybatısında bulunan İvriz Kalesi'nde de Demir Çağı ve Bizans Dönemine ait az sayıda seramik bulunmuştur. Ancak hem surun büyük kısmının hem de sur içindeki yapıların

²¹ Bier, *a.g.e.* s.125.

²² Ehringhaus, *a.g.e.*, s. 60; Bier, *a.g.e.*, s. 125.

²³ Aykut Çınaroğlu, "New Iron Age Discoveries Around Niğde", *Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını*, No. 2 (1989) s. 1-8.

²⁴ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2016, s. 247.

²⁵ Maner, Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015, s. 232.

duvarlarının harç ile yapılmış olduğu göz önünde bulundurularak, yerleşimin geç bir döneme ait olduğu düşünülmektedir.²⁶

3. Ambarderesi Vadisinde Yüzey Araştırması

Ambarderesi vadisindeki yüzey araştırması, vadinin kurumuş bir dere yatağı olması, yoğun çakıllı ve yer yer kayalık bir zemine sahip olması sebebiyle güçlükle yürütülmüştür (resim 3). Alanda, herhangi bir yapı izine ve çanak çömleğe rastlanmamıştır. Vadi içinde, İvriz'in yaklaşık 2.5 km güneyinde bulunan bir noktada, İvriz kabartmasının daha küçük bir benzeri kayaya işlenmiştir (resim 2). Bu küçük kabartmanın İvriz'deki anıtsal benzerinden boyutu dışındaki en büyük farkı kitabesinin olmamasıdır.²⁷

17 Kasım 2015'te İvriz Çevre Düzenlemesi Projesi mimarlarından Sinan Omacan ile yaptığımız bir gezinti sırasında dere taşlarının arasında tesadüfen üzerinde Luvice yazı içeren 17 x 13 cm büyüklüğünde bir stel parçası bulunmuştur (resim 6).²⁸ Yazı taş parçasına kazınarak işlenmiştir, kabartma şeklinde değildir. Söz konusu yazıtın “*wa/i - tu - zi*” şeklinde üç heceden oluştuğu J. David Hawkins'in parça üzerindeki incelemeleri sonucunda anlaşılmıştır.²⁹ Bu parça Ambarderesi vadisinde bulunan ilk yazılı stel parçası olması açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca bu buluntu yine vadide bulunan Geç Hitit Dönemi kabartmasının önünde veya yakın çevresinde Luvice yazılı başka stel parçalarının bulunması gerektiğine işaret etmektedir.

Kabartmanın karşısındaki yamaçta halk arasında Kızlar Oğlanlar Sarayı olarak bilinen Orta Bizans dönemi manastırının kalıntıları bulunmaktadır (resim 4). Asıl adı Sannabadae olan manastır 4. yüzyılda Lakonia bölgesindeki Erken Hıristiyan münzevilik merkezlerinden biridir.³⁰ Ana kilise yapısının apsisinin 50

²⁶ Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey, s. 105.; Karauğuz ve Kunt, surların Demir Çağında, surun içindeki yapıların ise Osmanlı Döneminde kullanıldığını düşünmektedir. Güngör Karauğuz, Halil İbrahim Kunt, “İvriz Kaya Anıtları ve Çevresi Üzerine bir Araştırma”, *Arkeoloji ve Sanat*, 122 (2006), s. 41.

²⁷ Koç Üniversitesi Tohum Fonu (SF 00013) ile yürütülen 3D tarama araştırmasında kabartma kitabe olmadığı kesin olarak tespit edilmiştir.

²⁸ Maner, Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey, ss. 102-104. Ereğli Müzesi Et. No. 1752.

²⁹ J. D. Hawkins ile kişisel görüşme.

³⁰ Eugène Dallegio d'Alessio, “La vallée d'Ambar-Deressi dans le Taurus Cilicien”, *Revue des études Byzantines*, Tome 24, (1966), ss. 284-291; Sercan Yandım Aydın, “Late Antique Anatolia and its Ascetics”, ed. Çiğdem Maner, *Crossroads, Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period – Kavşaklar Prehistorik Çağ'dan*

m kuzeyinde bir mağaranın girişi bulunmaktadır (resim 4 ve 5). Bu mağarada bulunan ve Erken - Orta Demir Çağına tarihlenen bir fincan, bugün Ereğli Müzesi'nde sergilenmektedir (resim 7). Bu fincanın benzer tipoloji ve yüzey bezemesine sahip örnekleri Porsuk Zeyve Höyük'ün IV. Tabaka'sından³¹, farklı yüzey bezemeli paralelleri ise Kaman Kalehöyük'ün III ve II c Tabaka'larından bilinmektedir.³² Kızlar Oğlanlar Sarayı mağarasının Geç Hitit Dönemine ait bir kabartmanın karşısında bulunması ve Erken - Orta Demir Çağına ait fincan buluntusu sebebiyle, mağarada daha detaylı çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.

a. Ambarderesi Vadisi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarası Araştırmaları

Hititler'in dini inançları kapsamında su kaynaklarını, akarsularını, dağ ve mağaraları kutsallaştırdıkları bilinmektedir.³³ Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) mağarasının da (Geç) Hitit döneminde benzer bir işlevin olup olmadığı etrafında şekillenen araştırma sorusu kapsamında mağarada ana koldaki dikey inişin yakınlıklarına kadar ilerlenmiştir.

Hitit Krallık Dönemi panteonunun, inançlarının ve ritüellerinin Geç Hitit Döneminde de devam ettiği kabartmalardaki betimlemelerden ve yazıtlardaki atıflardan anlaşılmaktadır. Özellikle libasyon ritüelleri, Malatya Aslantepe Geç Hitit kabartmaları örneğinde de görüldüğü gibi, devam etmiştir³⁴ Dolayısıyla mağaralara da Geç Hitit Döneminde kutsallık atfedilmeye devam etmiş olma olasılığı yüksektir. Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarası'nın da bu dönemde benzer bir işlevinin olup olmadığı etrafında şekillenen araştırma sorusu kapsamında 2015 arazi sezonunda mağarada detaylı incelemeler yapılmasına karar verilmiştir. Bu araştırma sezonunda teknik donanım eksikliği ve vakit kısıtlaması sebebiyle ancak ana koldaki dikey inişin başına kadar ilerlenebilmiştir. Bu noktada, mağaranın daha derinlerinden gelen ve yüksek debili bir akarsuyu andıran gürültülü bir su

Bizans Dönemine Konya Ovası (baskıda).

³¹ Sylvestre Dupré, *La Céramique de L'âge du Bronze et De L'âge du Fer*, Paris, 1983, lev. 51 No. 47.

³² Kimiyoshi Matsumura, *Die eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien aufgrund der Grundlage der Ausgrabungen von Kaman-Kalehöyük*, Freie Universität Berlin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Berlin 2005, lev. 46 KL 89-P 366 ve lev. 145 KL – P69.

³³ Haas, *Die Unterwelts- und Jenseitsvorstellungen im hethitischen Kleinasien*, ss. 197-212; Haas a.g.e, ss. 127-128.

³⁴ Winfried Orthmann, *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst*, Bonn 1971, lev. 39, Malatya A/3, A/4, lev. 40, 41.

sesi duyulmuş, bu da mağaranın büyük bir yeraltı nehrine bağlantısı olabileceğini düşündürmüştür. Mağaranın daha detaylı incelenmesi ise Haziran 2016'da KE-YAR ekibinden arkeologlar ve amatör speleologlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Mağaranın toplam uzunluğu 57 m, en derin noktası ise girişe göre – 12 m olarak tespit edilmiştir (resim 8 ve 9). Bazı noktalarda tavan ve duvarlardan sızarak galeriye dahil olan suyun dışında mağara tamamen kurudur. Mağara damlataş oluşumları bakımından özellikle zengin olmasa da perde, dikit ve sütun oluşumlarına sahiptir. Gözlenen tek arkeolojik buluntu mağaranın en dip noktasında bulunmuş iki çömlek parçasıdır. Bunlardan biri amorf, ikincisi ise Orta Demir Çağına tarihlenen bir çanağın kenarıdır (resim 10). Bu tip çanaklar bölgede Erken Demir ve Orta Demir Çağı yerleşimlerinde görülmektedir. Porsuk Zeyve Höyüğü IV.³⁵, ve III. Tabakaları ³⁶ ile Kaman Kalehöyüğü II d Tabakasında benzer örneklerle rastlanılmıştır.³⁷

Mağaranın en dip noktasında görülen kürek ve pet şişeler ile mağaranın girişinde ve ana kolun orta bölümünde rastlanan ve kaçak kazıların kalıntısı olması gereken iki geniş çukur, mağaradaki defineci etkinliğinin yoğunluğunu göstermektedir. Mağaranın girişine yakın, sol duvarda tavan yüksekliği ancak 0.5 m olduğu için çömelerek geçilebilen alçak bir giriş bulunmaktadır (resim 9). Genel olarak 2.5 m genişlikte ve ortalama 33 % eğimle alçalarak yaklaşık 7 m devam eden bir yan kolun girişi olan bu alçak nokta geçildikten hemen sonra, tavan yükselerek 3.5 m yukarıda son bulan kapalı bir baca oluşturur. Bu kolda arkeolojik veya jeolojik anlamda dikkate değer bir gözlem yapılmamıştır. Ana kol ise, girişten sonra yaklaşık 40. metrede başlayan dikey inişe kadar kolaylıkla ilerlenebilen yatay bir galeri yapısı gösterir. Mağaranın bu bölümü yaklaşık 4-4.5 m genişliğinde, ancak birbirlerine bağlantı noktalarında daralan bir dizi koridordan oluşmuştur. Zemini hafif bir meyil ile önce yükselen sonra alçalan galerinin tavan yüksekliği 1.5-4 m arasında değişmektedir. Bu yatay galeri yaklaşık 40 m devam ettikten sonra geniş ve yüksek bir dikey galeriye bağlanır. Bu noktada tavan oldukça yükselerek geniş bir bacaya, zemin de iniş için teknik malzeme gerektiren bir uçuruma dönüşür.

Yatay galeride ancak ara sıra görülen yarasalar, dikey galeride ise tavanı ve tavana doğru yükselen duvarların büyük bölümünü kaplayan oldukça kalabalık

³⁵ Dupré *a.g.e.*, lev. 48 No. 23.

³⁶ Dupré *a.g.e.*, lev. 77 No. 121.

³⁷ Matsumura, *a.g.e.* s. 53 KL 94-M168.

bir koloni oluşturmuştur. Tavanın yüksekliği ve sürekli uçuşan yarasalar görüşü kısıtladığı için tavanda aşağıdan görünmeyen girintiler ve bacalar olması da mümkündür. Mağaranın dip noktasına teknik malzeme ve tek ip tekniği (TİT) kullanılarak, 12 metrelik bir inişle ulaşılmıştır. Bunun için gerekli ip döşenirken doğal bağlantılar (perlon) ve sürtünme yastığı kullanılmış, dübel çakmaya gerek duyulmamıştır. İnişin görece az eğimli olan ilk bölümü, bacanın yukarı bölümlerini iskan eden kalabalık yarasa kolonisinden kaynaklanan 20-30 cm kalınlığında guano (yarasa gübresi) tabakası ile kaplanmıştır. Bu inişle ulaşılan dip nokta 7.5 x 4.5 m boyutlarında yarım elips biçimli, düz zeminli bir alandır ve mağaranın girişinden 12 m derindedir. Zemin siyah renkli mağara çamuru, guano ve çakıl karışımından oluşan bir tabaka ile kaplıdır. Mağarada görülen yegane arkeolojik buluntular olan iki çömlek parçası da bu bulamacın içinde bulunmuştur. Bununla beraber, ortalıkta görülen kürek ve pet şişeler, belki de bir zamanlar daha fazla buluntu olup kaçak kazıcılar tarafından yağmalanmış olabileceği ihtimaline işaret etmektedir. Çamur tabakasının duvarlarla bitiştiği noktalar kazılarak başka galerilere geçiş olup olmadığı araştırılabilir; ancak, dikkate değer bir hava akışının hissedilmemesi mağaranın bu noktadan sonra devam etme olasılığını oldukça zayıflatmaktadır.

b. Libasyon Çukuru

Mağara girişinin hemen sağ tarafında bulunan bir kayanın üzerine 29 cm çapında ve 24 cm derinliğinde bir çukur oyulmuştur (resim 11).³⁸ Bu çukur bir libasyon çukuru olmalıdır çünkü benzer libasyon çukurları Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Fıraktın, Sirkeli, Yazılıkaya, Boğazköy Aslanlı Kapı³⁹, Beyköy⁴⁰ ve Batı Anadolu'da Marmara Gölü çevresinde⁴¹ keşfedilmiştir. Bu çukurlar dini ayinlerle, özellikle temizlenme ve arınma ritüelleriyle bağlantılıdır. Hitit metinlerinde ayinlerde tanrılar için bira, su, bal gibi sıvıların bu çukurların içine dökülerek tanrılara

³⁸ İvriz kaya kabartmasının üzerinde ya da önünde libasyon çukuru bulunmamaktadır.

³⁹ Fıraktın, Sirkeli, Yazılıkaya, Boğazköy Aslanlı Kapı için bkzn. David Ussishkin, "Hollows, "Cup-Marks", and Hittite Stone Monuments", *Anatolian Studies*, Vol. 25 (1975), ss. 85-103; Kay Kohlmeyer, Felsbilder der hethitischen Grossreichszeit", *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 15 (1983), s. 106.

⁴⁰ Hatice Gonnet, "The Cemetery and Rock-Cut Tombs at Beyköy Phrygia", ed. Altan Çilingiroğlu, David H. French, *The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-12 August 1990* (1994), s. 75-90.

⁴¹ Christina Luke - Christopher H. Roosevelt, "Cup-Marks and Citadels: Evidence for Libation in 2nd-Millennium B.C.E. Western Anatolia", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 378 (2017), s.1-23.

sunulduğu belirtilmiştir.⁴² Hitit sanatında ve ikonografisinde de, örneğin Fıraktin kaya kabartmasında, libasyon sahneleri betimlenmiştir.⁴³ Hatice Gonnet Beyköy'deki (Afyon) araştırmalarında Yumrutepe ve Sarıalan'da Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı mezar alanlarında da libasyon çukurlarının olduğunu tespit etmiştir.⁴⁴

Ambarderesi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarası ve girişindeki libasyon çukuru Hitit yeraltı kültü ile bağlantılı olmalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi mağaralar, akarsular ve su birikintileri, Hititler tarafından kutsal sayılmış; ve yeraltı dünyasına giriş çıkış noktaları olarak yorumlanmıştır.⁴⁵ Bu yüzey araştırmalarından elde edilen veriler bütüncül olarak düşünüldüğünde, Tuwanuwa kralı Warpalawas'ın akarsu, dağ, kaya, su kaynağı ve mağaranın olduğu bu konumu kabartma için özellikle seçmiş olduğu söylenebilir.

Mağara, akarsu ve su kaynağı etrafında kurulu bu kutsallığa dair kültürel belleğin Bizans Dönemine kadar devam ederek, vadide kurulan manastırın kabartmanın tam karşısına konuşlanmasına sebep olmuş olması mümkündür. Nitekim, manastırın içinde bulunan kilisenin apsisi kayaya oturtulmuştur ve bu kayaya işlenmiş ve freskle süslenmiş bir nişin içindeki doğal bir deliğin etrafında gözlemlenen su izleri bu delikten bir zamanlar su çıktığını ve muhtemelen ayazma olarak kullanıldığını düşündürmektedir (resim 12). Buna rağmen, bu varsayımın ispatlanması için alanda daha kapsamlı incelemeler yapılması şarttır.

4. Tartışma

Hitit kaya kabartmalarının birçok işlevi olduğu bilinmektedir. Bunların başında stratejik konumları ve tasvir ettikleri kral ve tanrı figürleri ile akarsu ve su kaynaklarının kenarında konuşlanmaları, dolayısıyla su kültü ile ilintili olmaları gelmektedir.⁴⁶ Hawkins, Hititler'in başkenti Boğazköy'de (Çorum) bulunan ve Tarhuntaşa kralı Kurunta ve Hitit kralı IV. Tuthaliya arasında yapılan antlaşmayı konu alan bronz tablette bahsi geçen ^dKASKAL.KUR'un İvriz'de olduğunu düşünmektedir.⁴⁷ ^dKASKAL.KUR ise Edmund I. Gordon tarafından karstik yeraltı

⁴² Kohlmeyer, *a.g.e.*, s. 106.

⁴³ Ekrem Akurgal, *Die Kunst der Hethiter*, Hirmer Verlag, München 1961, lev. 100, 101.

⁴⁴ Gonnet, *The Cemetery and Rock-Cut Tombs at Beyköy Phrygia*, s. 76.

⁴⁵ Haas *a.g.e.*, ss. 127-128

⁴⁶ Kohlmeyer, *a.g.e.*, s. 106.; Richard David Barnett, "The Phrygian Rock Facades and the Hittite Monuments", *BirOr* 10 (1953), s. 81.

⁴⁷ John David Hawkins, "Hittite Monuments and Their Sanctity", ed. Anacleto D'Agostino, Valentina

su yolu olarak yorumlanmıştır.⁴⁸ Bu tablette, Tarhuntašša ülkesinin güney sınırı Şarlaimmi Dağı ve orada bulunan ^dKASKAL.KUR olarak belirtilir.⁴⁹ Şarlaimmi Dağı için farklı lokalizasyon önerileri bulunmakla beraber, araştırmacıların çoğunluğu bu dağı Bolkar Dağları ile eşleştirmektedir.⁵⁰ İvriz'in Bolkar Dağları eteklerindeki konumu ve barındırdığı karstik su kaynakları, bronz tablette bahsi geçen ^dKASKAL.KUR'un İvriz'de olma ihtimalini güçlendirmektedir.

İvriz ve Ambarderesi kabartmaları Bolkar Dağları'nın eteklerinde, stratejik noktalarda bulunmaktadır. Bu konumlarıyla kabartmalar, hem kralın gücünü sembolize etmeleri hem de siyasi sınırı belirlemeleri açısından stratejik rol oynamış olmalıdırlar. Buna karşın sözlü tarih çalışmaları ile Bolkar Dağları'nı geçen güzergahın Dibek Kalesi'nden üzerinden geçtiği ancak Ambarderesi civarından dağları geçen bir güzergahın olmadığı öğrenilmiş olsa bile Tunç ve Demir çağlarındaki bağlantı yollarına dair bir kanıt henüz bulunmamıştır.

İvriz'de kabartmaların dışında bulunan yazıtlar, heykel başı, stel parçası ve stel yuvası ile Ambarderesi'nde bulunan kabartma ve yazıt parçası İvriz'den Ambarderesi'ne kadar uzanan geniş bir alanda kral Warpalawas tarafından bir su kültü merkezi oluşturulduğunu kanısını uyandırmaktadır. İvriz'de bulunan büyük heykel başı parçası⁵¹, Geç Hitit döneminden örnekleri Malatya Arslantepe⁵², Karatepe⁵³, Sam'al⁵⁴ (Zincirli), Ain Arab⁵⁵ ve Gerçin'de⁵⁶ bulunan heykellere benzer büyük bir heykele aittir. Bu heykellerin genelde bir kaide üzerinde durdukları göz

Orsi, Giulia Torri, *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians* (2015), ss. 7-8.

⁴⁸ Edmund Irwin Gordon, "The Meaning of the Ideogram ^dKASKAL.KUR = "Underground Water-Course" and its Significance for Bronze Age Historical Geography", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 21 (1967), ss. 70-88 ; Otten, Heinrich, "KASKAL.KUR", ed. Edzard Dietz O., *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 5-6 (1980), s. 70-80.

⁴⁹ Heinrich Otten, "Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV", *Studien zu den Boğazköy - Texten Beiheft 1* (1988), Wiesbaden. ss. 12-13; Gary Beckmann, *Hittite Diplomatic Texts*, Scholars Press, Atlanta 1996, ss.103-118.

⁵⁰ Emmanuel Laroche, "Études de toponymie asianique", *Revue hittite et asianique*, 19/69 (1961), s. 85; Hatice Gonnet, *Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes Hittites*, *Revue hittite et asianique*, 83 (1968), ss. 95-171.

⁵¹ Dinçol *a.g.e.*

⁵² Akurgal, *a.g.e.*, ss. 106 - 107.

⁵³ Halet Çambel, Aşlı Özyar, *Karatepe Aslantaş: Azatiwataya, die Bildwerke Band 1*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz 2003.

⁵⁴ Akurgal, *a.g.e.*, s.126, 127.

⁵⁵ Orthmann, *a.g.e.*, lev. 4 b.

⁵⁶ Orthmann, *a.g.e.*, lev. 7 Gerçin 1.

önüne alındığında, büyük olasılıkla İvriz'deki heykelin de bir kaide üzerinde durduğu düşünülmelidir. Heykel başı ve stel parçası kanalizasyon çalışmaları sırasında 7 m derinlikte çakılların içinde bulunmuştur.⁵⁷ İvriz köylüleriyle yapılan sözlü tarih çalışmasında, Bolkar Dağları'ndan gelen sellerin her yüzyılda iki kere köyün bir parçasını alıp götürdüğü anlatılmıştır. Demir Çağında da böyle sellerin olup olmadığı kesin bilinmese de, MÖ 8. yüzyıldan beri gerçekleşmiş olmaları muhtemel seller, bahsi geçen eserlerin neden 7 m derinlikte ve çakıl katmanı içinde bulduklarını açıklayabilir. Bazı köylüler, dedelerinden, Ereğli Müzesi'nde bulunan heykel başı, stel ve yazıtların eskiden su kaynaklarının yanında durduğunu duyduklarını ve bunların 20. yüzyılın başında büyük bir selden sonra kaybolduklarını bildirmişlerdir. Bu sözlü anlatımlardan yola çıkarak, İvriz ve civarında yaşanan sel baskınlıklarının sıklığı ve geçen süre hesaba katıldığında, bölgede bulunması muhtemel anıt veya yapıların günümüzün taban seviyesinden çok daha derinlerde aranması gerektiği düşünülmektedir. Bu çıkarımın doğrulanabilmesi ancak civarda yapılacak arkeolojik kazılar ile mümkündür.

Hitit tasvirlerinde akarsu ve su kaynağı tanrıçaları çok süslü ve su taşıyan kızlar olarak, ellerinde bir fincan veya sürahi ile betimlenirler. Ayrıca su kaynakları da dişi olarak tanımlanır.⁵⁸ Hurri ve Hitit kültürlerinin Teşşup ritüelinde hava tanrısı Teşşup nehir ve kaynakların yaratıcısı olarak gösterilir. Ritüelde dere ve kaynaklardan alınan su, fincana doldurulur ve ilahlaştırılır.⁵⁹

Arnuwanda I'in askeri valie direktifleri, rahiplere özellikle su kaynaklarının bakımı ve kutsanması hakkında emirler vermektedir.⁶⁰ § 35' "Fakat [bakımı] yapılmamış bir [(ken)t]teki [herhan]gi [bir] eski kült steli (söz konusu ise), onlar şimdi (onun) [(bak)]ımını yapınlar. Onlar onu ayağa kaldırmalıdır. [(Ve)] onlar eski günlerden beri onun için (düzenlenmiş olan) herhangi ayın (var ise) onlar (onu) onun için icra etsinler. Ve kentün arkasında herhangi su kaynağı var ise, [herha]ngi su kaynağı için bir sunu kurbanı var ise, onlar onu düzenli bir şekilde icra etsinler

⁵⁷ Dinçol *a.g.e.*

⁵⁸ Haas *a.g.e.*, s. 464.

⁵⁹ Haas *a.g.e.*, s. 326-8, 465. Ambardere Vadisindeki Mağarada Erken-Orta Demir çağına tarihlenen bir fincan ve çanak parçası bulunmuştur ve özellikle fincan (resim 7) temizleme ve arınma ritüelü ile ilgili olabilir.

⁶⁰ CTH 261. Arnuwanda I'in askeri valie direktifleri. Jared Miller, *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Society of Biblical Literature, Writing from the Ancient World, Atlanta 2013, ss. 216-237; Esmâ Reyhan, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim*, Bilgin Yayınları, Ankara 2017, ss. 223-234.

ve düzenli olarak onu ziyaret etmek için [yu]karı çıksınlar. Ve onlar herhangi bir kurban takviminin söz konusu olmadığı su kaynaklarını bile düzenli olarak ziyaret etmek için yukarı gelsinler. Onlar onu hiçbir zaman ihmal etmesinler.”

§ 36’ “Dağlar ve akarsular için kurbanlar söz konusu ise, onlar onlara düzenli olarak sunsunlar.”⁶¹

İvriz’de Bier’in yayınladığı kabartmada da bu sahne betimleniyor olabilir. Günümüzde de hala Halkapınar Belediye başkanı tarafından suyun kaynağından ilk fişkırdığı bahar mevisiminde, kurban kesilir ve kurbanın kanı, su can alması diye, özellikle suya, kaynağa aktılır. Hitit döneminden gelen bu gelenek, günümüzde de hala devam etmektedir.

Sonuç

İvriz konumu itibari ile en geç Geç Tunç Çağı’ndan itibaren hem siyasi hem de dini işlevi olan bir bölgedir. Anıtsal Geç Hitit kaya kabartmasının burada yapılmış olmasının sebebi hem bölgenin stratejik konumu hem de karstik su kaynaklarının varlığıdır. Bu bağlamda, Hawkins de IV. Tuthaliya ve Kurunta arasında yapılan ve bronz tablet üzerine yazılan antlaşmada bahsi geçen “KASKAL.KUR’un İvriz’de olabileceğini savunmaktadır. KEYAR tarafından İvriz’de yapılan yüzey araştırması bahar ve yaz aylarında kaynaklardan çıkan sudan dolayı yerleşimlerin, Erken Tunç Çağı’ndan itibaren İvriz’in etrafındaki yamaçlara ve yüksek yerlere kurulduğunu tespit etmiştir; ki İvriz’deki Kaleönü Yerleşimi bunun için iyi bir örnektir. Ambarderesin’de bulunan Luvice yazılı stel parçası sadece İvriz kabartması çevresinde değil, bu vadideki kabartmanın bitişiğinde veya yakın çevresinde de Luvice yazılı stellerin durduğuna işaret etmektedir. Ambarderesi vadisi Kızlar Oğlanlar Sarayı (Manastırı) Mağarası’nda yapılan yüzey araştırmasından umulan arkeolojik buluntuların şimdilik tespit edilememesi, yüksek ihtimalle kaçak kazıların bir sonucudur. Buna rağmen, elde edilen iki seramik parçasından birisi ile mağarada daha önce bulunarak Ereğli Müzesi’nde korunan bir fincanın Demir Çağına ait olması ve önünde libasyon çukurunun bulunması mağaranın bu dönemde kullanıldığını göstermektedir. Hitit ve Geç Hitit kültüründe mağaralara verilen dini anlam ve önem düşünüldüğünde, bu mağaranın Geç Hitit Döneminde karşı yamaçtaki kaya kabartması ile de ilintili olması muhtemel dini aktivitelere, arınma ve temizlenme ritüellerine veya libasyon ayınlarına ev sahipliği yapmış

⁶¹ Reyhan *a.g.e.*, ss. 219-230.

olma olasılığı yüksektir. Olasılıkla bu kültürel bellek bölgenin Bizans döneminde de kutsal bir alan olarak işlev görmesiyle devam etmiştir.

Teşekkür

Mağaranın araştırılmasına yardım eden Gülgün Gürcan ve Muhip Çarkı'ya teşekkür ederiz. Mağara araştırması için gerekli teknik malzemeyi sağlayan Boğaziçi Üniversitesi Mağara Araştırma Kulübü (BÜMAK), malzemenin bize ulaşmasını sağlayan Yaman Özakin ve mağaranın plan ve açık kesitinin çizimi konusunda yardımcı olan İlker Gürbüz'e, Ereğli Müzesi'nde bulunan fincanı bu yayında kullanmamıza izin veren Ereğli Müze Müdürü Mahmut Altuncan'a, ve arkeolojik çizimler için Muhip Çarkı'ya teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Akurgal, Ekrem, *Die Kunst der Hethiter*, Hirmer Verlag, München 1961.
- Barnett, Richard David, "The Phrygian Rock Facades and the Hittite Monuments", *BirOr* 10 (1953), ss. 78-83.
- Beckmann, Gary, *Hittite Diplomatic Texts*, Scholars Press, Atlanta 1996.
- Bier, Lionel, "A Second Relief at Ivriz", *Journal of Near Eastern Studies* 35-2 (1976), ss. 115-126.
- Çambel, Halet – Özyar, Aslı, *Karatepe Aslantaş: Azatiwataya, die Bildwerke Band 1*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz 2003.
- Çınaroğlu, Aykut, "New Iron Age Discoveries Around Niğde", *Anadolu Medeniyetleri Müzesini Koruma ve Yaşatma Derneği Yayını*, No 2 (1989) ss. 1-8.
- Dallegio d'Alessio, Eugène, "La vallée d'Ambar-Deressi dans le Taurus Cilicien", *Revue des études Byzantines*, Tome 24, (1966), ss. 284-291.
- Dinçol, Belkıs, "New Archaeological and Epigraphical Finds from Ivriz", *Tel Aviv*, 21 (1994), ss. 117-128.
- Dupré, Sylevstre, *La Céramique de L'âge du Bronze et De L'âge du Fer*, Paris, 1983
- Ehrinhaus, Horst, *Das Ende, das ein Anfang war*, Nünnerich-Asmus Verlag, Mainz am Rhein 2014.
- Gonnet, Hatice, "Les montagnes d'Asie Mineure d'après les textes Hittites", *RHA*, 83 (1968), ss. 95-171.
- _____, "The Cemetery and Rock-Cut Tombs at Beyköy Phrygia", ed.

- Altan Çilingiroğlu, D. H. French, *The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van*, 6-12 August 1990 (1994), ss. 75-90.
- Gordon, Edmund Irwin, "The Meaning of the Ideogram ^dKASKAL.KUR = "Underground Water-Course" and Its Significance for Bronze Age Historical Geography", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 21 (1967), ss.70-88.
- Götze, Albrecht, *The Hittite Ritual of Tunlawi*, American Oriental Series, New Haven 1938.
- Haas, Volkert "Die Unterwelts- und Jenseitsvorstellungen im hethitischen Kleinasien, *Orientalia* (1976), ss. 197-212.
- _____, *Geschichte der Hethitischen Religion*, Brill, Leiden 1994.
- Hawkins, John David, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions: Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 1*, De Gruyter, Berlin, New York 2000a.
- _____, *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions, Volume I, Inscriptions of the Iron Age: Part 3 Plates*, Berlin, New York 2000b.
- _____, "Hittite Monuments and Their Sanctity", ed. Anacleto D'Agostino, Valentina Orsi, Giulia Torri, *Sacred Landscapes of Hittites and Luwians* (2015), ss. 1-9.
- Karağuz, Güngör – Kunt, Halil İbrahim, "İvriz Kaya Anıtları ve Çevresi Üzerine bir Araştırma", *Arkeoloji ve Sanat*, 122 (2006), ss. 23-50.
- Kohlmeyer, Kay, "Felsbilder der hethitischen Grossreichszeit", *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 15 (1983), ss. 7-112.
- Laroche, Emmanuel, "Études de toponymie asianique", *RHA*, 19/69 (1961), ss.57-93.
- Luke, Christina - Roosevelt, Christopher H., "Cup-Marks and Citadels: Evidence for Libation in 2nd-Millennium B.C.E. Western Anatolia", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 378 (2017), ss. 1-23.
- Maner, Çığdem, "Preliminary Report on the First Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2013", *Anatolia Antiqua*, XXII (2014), ss. 343-360.
- _____, "Preliminary Report on the Second Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2014", *Anatolia Antiqua*, XXIII (2015a), ss. 343-360.
- _____, "Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32/1 (2015b), ss. 27-46.

- _____, “Preliminary Report on the Third Season of the Konya-Ereğli (KEYAR) Survey 2015”, *Anatolia Antiqua*, XXIV (2016a), 225-252.
- _____, “Su Kaynağını Düzenli Olarak Ziyaret Et!” İvriz Su Kült Merkezi ve Çevresinde Yeni Araştırmalar”, *Aktüel Arkeoloji* (2016b), ss. 8-10.
- _____, “Preliminary Report on the Fourth Season of the Konya-Ereğli Survey”, *Anatolia Antiqua*, 25 (2017a), ss. 95-114.
- _____, “Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)”, *AST 34/1* (2017b), ss. 1-26.
- _____, “Konya ili Ereğli, Halkapınar, Karapınar ve Emirgazi 2015 Yılı Yüzey Araştırmaları (KEYAR)”, *AST 34/2* (2017c), ss. 211-226.
- _____, “From the Konya Plain to the Bolkar Mountains: The 2015-16 Campaigns of the KEYAR Survey Project”, ed. Sharon R. Steadman, Gregory McMahon, *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries, Volume II* (2017d) ss. 341-367.
- Matsumura, Kimiyoshi, *Die eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien aufgrund der Grundlage der Ausgrabungen von Kaman-Kalehöyük*, Freie Universität Berlin, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Berlin 2005.
- Miller, Jared, L., *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, Society of Biblical Literature, Writing from the Ancient World, Atlanta 2013.
- Orthmann, Winfried, *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst*, Bonn 1971.
- Otten, Heinrich, “KASKAL.KUR”, ed. Edzard Dietz O., *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, 5-6 (1980), ss. 463-464.
- _____, “Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV”, *Studien zu den Boğazköy - Texten Beiheft 1* (1988), Wiesbaden.
- Reyhan, Esmâ, *Hitit Devletinde Siyaset ve Yönetim*, Bilgin Yayınları, Ankara 2017.
- Ussishkin, David, “Hollows, “Cup-Marks”, and Hittite Stone Monuments”, *Anatolian Studies*, Vol. 25 (1975), ss. 85-103.
- Yandım Aydın, Sercan, “Late Antique Anatolia and its Ascetics”, ed. Çiğdem Maner, *Crossroads, Konya Plain from Prehistory to the Byzantine Period – Kavşaklar Prehistorik Çağ’dan Bizans Dönemine Konya Ovası* (baskıda).

EKLER

Harita 1

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

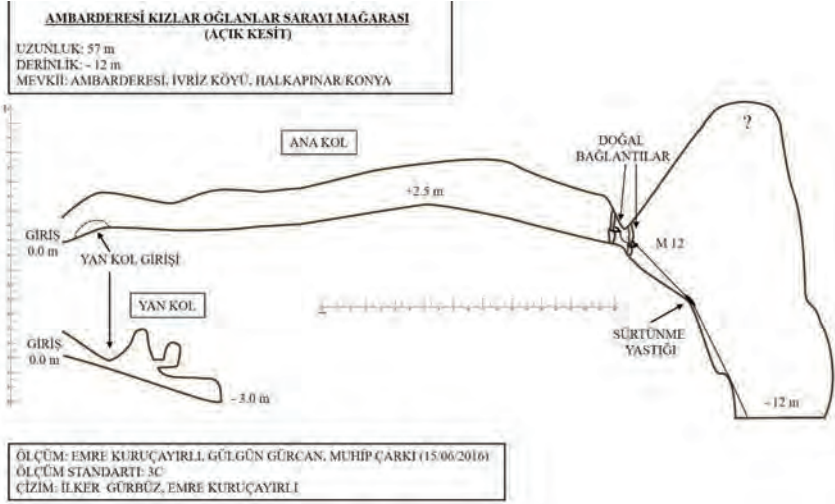
Resim 6

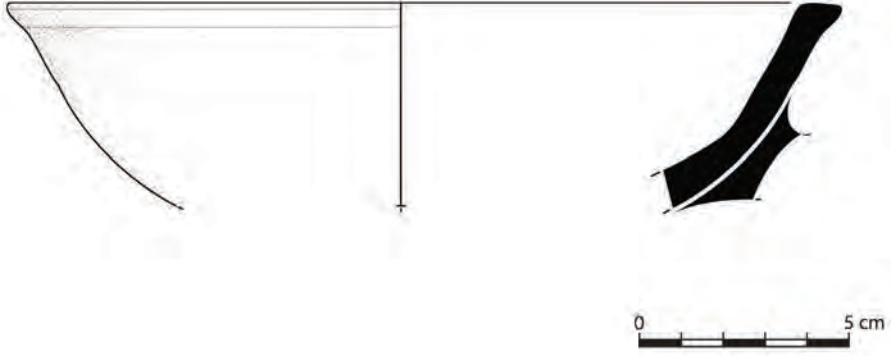
Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

